

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A TOOL FOR SOLVING SOCIAL PROBLEMS IN UKRAINE

У статті досліджено суть поняття соціального підприємства з точки зору права та бізнесу. Охарактеризовано фактори впливу на розвиток цього типу підприємств в Україні та їх вплив на вирішення соціальних проблем у суспільстві. Описано особливості українського та європейського досвіду розвитку соціального підприємництва. Висвітлено приклади успішних соціальних підприємств та їх роль у вирішенні проблем соціально вразливих груп населення. Обґрунтовано критерії міжнародного інвестиційного фонду, відповідно до яких здійснюється фінансування соціальних підприємств в Україні. Охарактеризовано типи підприємств соціального бізнесу відповідно до критеріїв реінвестицій в соціальну сферу та працевлаштування людей із соціально вразливих груп населення. Окреслено перспективи розвитку вітчизняного соціального підприємництва з огляду вже існуючого досвіду у цій сфері. Висвітлено шляхи подальшого розвитку соціального підприємництва в Україні.

Ключові слова: соціальне підприємство, соціально вразливі категорії населення, соціальні проблеми, суспільство, самоокупність.

The article examines the essence of the concept of social enterprise in terms of law and business. Factors influencing the development of this type of enterprises in Ukraine and their impact on solving social problems in society are described. Peculiarities of Ukrainian and European experience of social entrepreneurship development are described. Examples of successful social enterprises and their role in solving problems of socially vulnerable groups are highlighted. The criteria of the international investment fund, according to which the financing of social enterprises in Ukraine is carried out, are substantiated. The types of social business enterprises are characterized in accordance with the criteria of reinvestment in the social sphere and employment of people from socially vulnerable groups. Prospects for the development of domestic social entrepreneurship are outlined in view of the existing experience in this field. The ways of further development of social entrepreneurship in Ukraine are highlighted. Social business is a powerful tool that can solve some of the socially important problems such as unemployment, social protection, social inclusion and more. There must be an understanding on the part of the state that ideological business employs people who are very interested in solving social issues, but in the long run they cannot act without support and cooperation with the authorities and therefore constant communication between the state and business is necessary, as a result, the development of social entrepreneurship requires the necessary state assistance and support through independent national and transnational organizations. Social entrepreneurship itself provides a unique opportunity to combine what was considered until recently impossible to combine in one activity - helping society to solve pressing problems with the desire to make a profit, but the social orientation in business is the main one. Thus, the further development of social entrepreneurship is an essential tool for social consolidation, stability and promotion of sustainable development of economic processes in Ukraine.

Key words: social enterprise, socially vulnerable categories of the population, social problems, society, self-sufficiency.

УДК [[334.72:316.334.23]:334.78](477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-12>

Швець А.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Shvets Anzhela

Ivan Franko National University of Lviv

Постановка проблеми. Соціальні підприємства зарекомендували себе у світі як дієвий і успішний інструментарій вирішення соціальних проблем суспільства. Після Революції Гідності Україна й українці показали свою готовність до системних змін у державі та суспільстві. Найбільш активну, відповідальну, громадянську та компетентну позицію продемонстрували представники українського громадського сектору, волонтери, благодійники, підприємці малого та середнього бізнесу. Зростання кількості глобальних, національних і локальних проблем в нашій країні зумовило пошук нових ідей та інструментів для їхнього вирішення. Соціальне підприємство в Україні стало дуже важливим та ефективним інструментом вирішення вищезазначених проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристику сучасного стану соціальних підприємств окреслила Г. Чабарай, феномен соціального підприємництва як ефективного інстру-

менту подолання соціальних викликів в Україні висвітлив А. Корнецький, зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва було охарактеризовано А. Свинчук та І. Салій, проблеми функціонування соціальних підприємств в Україні описав М. Мельник.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В аналізованих дослідженнях і публікаціях не було зосереджено увагу на понятті соціального підприємництва як бізнес-моделі, не було окреслено поняття соціального підприємництва з правової точки зору, не було описано зв'язки з іншими факторами, які безпосередньо впливають на розвиток соціальних підприємств в Україні.

Постановка завдання. Висвітлити поняття соціального підприємства з точки зору права та бізнесу, охарактеризувати фактори впливу на розвиток цього типу підприємств в Україні та їх вплив на вирішення соціальних проблем в суспільстві, окреслити перспективи розвитку вітчизняного

соціального підприємництва з огляду на зарубіжний досвід у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальне підприємництво є достатньо новим напрямом економічної діяльності, що генерує інноваційні рішення сучасних соціальних проблем із використанням бізнес-рішень. Алгоритм заснування соціального підприємства такий самий, як і для інших підприємств. Усе починається з побудови бачення, місії, аналізуються наявні ресурси для відкриття власної справи. Потім запускається процес, який включає побудову бізнес-моделі, визначення цільової аудиторії, створення конкурентної стратегії на ринку, маркетинговий план, юридичні, бухгалтерські консультації – це певний комплекс, він тривалий, але дає змогу побудувати якісну бізнес-модель, яка потім працюватиме. Соціальне підприємництво, як і будь-який бізнес, має виходити на самоокупність, фінансову стійкість і приносити прибуток. Тому не слід плутати соціальний бізнес із благодійністю чи корпоративною соціальною відповідальністю [1].

Термін «соціальне підприємництво» в Україні досі не закріплений на національному законодавчому рівні. Беручи за основу поняття підприємництва у Господарському кодексі України [2], соціальне підприємництво можемо розглядати як ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою вирішення соціальних проблем та одержання прибутку. Бачимо, що саме соціальне підприємництво надає унікальну можливість поєднати те, що вважалося ще донедавна неможливо поєднати в одній діяльності – допомога суспільству у вирішенні нагальних проблем з бажанням отримання прибутку, надаючи певні послуги або продаючи товари.

Мета створення бізнесу відіграє ключову роль у відмінності класичного підприємництва від соціального. У першому випадку соціальна діяльність є допоміжною і фінансується із спеціального фонду тільки після того, як накопичуються надлишки прибутку. Для соціального підприємництва власне соціальна спрямованість в бізнесі є основною.

Розвиток соціальних підприємств в Україні обумовлений, по-перше, необхідністю суспільства реагувати на соціальні, економічні та політичні виклики, які пов'язані із російською військовою агресією проти України, а, по-друге, пов'язаний з євроінтеграційними процесами реформування країни в цілому [3]. На практиці вони зарекомендували себе як дієвий і успішний інструментарій вирішення соціальних проблем суспільства.

Соціальні підприємства в Україні були й у «домайданий» період, але після Революції Гідності стався бум, а за останні роки такий біз-

нес перетворився на тренд. Анексія Криму та війна на Донбасі стали каталізатором збільшення кількості соціальних проблем, які виникли в українському суспільстві. Виникла потреба у пошуку нових підходів та інструментів для вирішення цих проблем та задоволення потреб великої кількості людей із соціально вразливих категорій населення – ветеранів, переселенців, дітей-сиріт, людей з інвалідністю тощо [1]. Таким інструментом стало соціальне підприємництво, що допомогло вирішити частину соціальних потреб, які виникли у суспільстві.

Незважаючи на те, що соціальні підприємства виникли внаслідок загострення соціальних проблем, але такі потреби не є ключовим фактором, що сприяють розвитку соціального підприємництва навіть у розвинених країнах. Наприклад, в країнах Африки існує значно більше соціальних проблем, ніж в європейських країнах (кожна 7 молода людина з 10 живе менше ніж на 2 долари в день, близько 60% безробітних в Африці – це молодь; близько 10% населення Південної Африки ВІЛ-інфіковані), проте кількість створених соціальних підприємств на цьому континенті значно менша, ніж у країнах Європи [4]. Досвід створення та функціонування соціальних підприємств у європейських країнах свідчить про те, що значну роль у поширенні соціального підприємництва відіграли економічні та нормативно-правові фактори. Тобто наявність значної кількості соціальних проблем є лише підґрунтям для створення соціальних підприємств, але їх реальний розвиток вимагає відповідного економічного та законодавчого забезпечення. Так, у ЄС прийняті закони, які або закріплюють певну організаційну форму за соціальними підприємствами, або визначають критерії та поняття соціального підприємства, або ж відповідно до яких державні органи мають орієнтуватися на першочергове залучення соціальних підприємств при здійсненні державних закупівель. Наприклад: Закон про соціальні кооперативи (Італія, 1991 р.), Закон про Соціальні кооперативи (Польща, 2006 р.), Закон «Про соціальну економіку та соціальні підприємства» (Греція, 2011 р.), The Public Services (Social Value) Act (Закон про державні послуги (соціальні цінності)(Великобританія, 2012 р.) [4].

В європейських країнах діяльність місцевих органів влади спрямована на підтримку соціальних підприємств, оскільки таким підприємствам, наприклад, надають в оренду приміщення за пільговими цінами чи безкоштовну консультацію з юридичних чи фінансових питань. Також в ЄС створені центральні органи влади, на які покладені завдання щодо стимулювання розвитку соціальних підприємств або такі функції перекладаються на вже існуючі органи у сфері економіки. Таким чином, соціальне підприємництво дина-

мічно розвивається у європейських країнах, вирішуючи питання безробіття, соціального захисту та соціального залучення.

Європейські соціальні підприємства можуть працювати за рахунок грантів, державних субсидій, пожертв, при релігійних установах, причому основним вважається не прибуток, а місія організації (особливо в Італії та Польщі). Проте, у США прибуток є головним критерієм успішності соціального підприємства, де держава значно менше підтримує соціальне підприємництво, якщо порівнювати з країнами ЄС. В Україні здебільшого застосовується європейський варіант, а переймають саме британський досвід, відповідно до якого соціальне підприємство має вирішувати соціальні проблеми інструментами бізнесу. Так, у Британії зараз близько 60 000 соціальних підприємств, до яких відносяться як організації, що навчають безробітних, так і соціальні служби. У Британії є багато грантів для стартапів у соціальному підприємстві. Інноваційним інструментом фінансування є акції громади: кожен член громади інвестує незначну суму у соціальне підприємство. Популярний також краудфандінг. Більшість соціальних підприємств у Британії є малими або середніми і на них задіяно до 10 людей. Такий бізнес здебільшого працює у районах із великою кількістю людей із уразливих груп населення [5].

За даними базового дослідження у 2020 р. та аналізу інших аналітичних та статистичних джерел, в Україні діяло близько 1000 підприємств, які можна віднести до соціальних. Прогресуюче зростання кількості соціальних підприємств за 6 років (82%) є своєрідною реакцією на прояв соціально-економічної кризи, що стала наслідком політичної та геополітичної кризи – військовий конфлікт на Сході України, анексія Криму, поява нових категорій осіб, які потребують соціальної підтримки тощо. Основним механізмом утворення нових соціальних підприємств стала економічна самозгуртованість нових соціально незахищених верств населення – внутрішньо переміщених осіб, переселенців з Криму, ветеранів АТО, об'єднаних прагненням вирішення власних соціальних та економічних проблем [6, с. 8].

В Україні значна кількість соціальних підприємств успішно працюють над вирішенням питань інклюзії, екології, боротьби з корупцією тощо. Наприклад, піцерія Pizza Veterano та кав'ярня Veterano Coffee займаються питанням інтегрування у суспільство колишніх солдатів, які брали участь у військових діях на Сході України з 2014 року. Пекарня Good Bread from Good People інтегрує у суспільство людей з інвалідністю та надає їм можливість працевлаштування. Громадський ресторан Urban Space 100, який діє у Івано-Франківську, та київський ресторан Urban Space 500 сконсолідували навколо себе 100 та 500 соці-

альних інвесторів, а 80% прибутку від діяльності ресторану спрямовуються на локальні соціальні проекти. Студія дизайнерських рішень Zelenew виготовляє з переробленого пластику оригінальні вироби та працює лабораторія досліджень з вторинного застосування пластикових відходів. Благодійний магазин Laska в Києві, пекарня Горіховий Дім/Walnut House та Львівська свічкова мануфактура у Львові також спрямовують частину свого прибутку на соціальні проекти [3].

З метою вирішення актуальних соціальних проблем в Україні Програма соціального інвестування Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) розробила механізм пільгового кредитування соціальних підприємств, який реалізується спільно з комерційними банками-партнерами. Щоб скористатися програмою кредитування в рамках співпраці з фондом соціальні підприємства в Україні мають відповідати трьом основним критеріям:

- бути зареєстрованою юридичною особою відповідно до чинного законодавства України або фізичною особою-підприємцем та здійснювати комерційну діяльність;
- мати чітко прописану в офіційних документах соціальну (екологічну) мету своєї діяльності;
- мати чітко прописаний механізм розподілу прибутку, де буде видно скільки відсотків прибутку спрямовується на соціальну мету [7].

В рамках Програми соціального інвестування WNISEF виділяють три типи соціальних підприємств:

1. На підприємстві має працювати більше 50% працівників, які представляють вразливі групи населення, а велика частина прибутку має реінвестуватися в розвиток компанії для створення нових робочих місць.
2. На підприємстві може працювати менше 50% працівників, які представляють вразливі групи, і щонайменше 10% від прибутку має бути спрямовано на соціальну мету.
3. Мінімум 20% від прибутку має бути спрямовано на соціальну мету [8].

В різних країнах ЄС можуть бути дещо інші обсяги реінвестованого прибутку та відсоткове співвідношення працівників, але обов'язковою вимогою для соціальних підприємств є постійний соціальний вклад та задоволення потреб вразливих верств населення.

Світовий досвід свідчить, що більшість соціальних підприємств працює лише в коротко- та середньостроковому періоді, оскільки лише 5,2% від їх загальної кількості проіснували більше 10 років [9]. Причинами цього є проблеми, характерні для ринку загалом, так і особливості, притаманні конкретному соціальному бізнесу (табл. 1).

Для збереження та подальшого розвитку соціального підприємництва в Україні, яке виступає ефективним інструментом створення робочих

Причини припинення діяльності соціальних підприємств та способи вирішення проблем

Причини припинення діяльності	Рішення	Кроки досягнення рішень
Невідповідні фінансові цілі	Розробити реальні прогнози та досяжні бізнес-плани	– Працювати з новими клієнтськими сегментами – Додати до основного продукту нові послуги – Опрацювати нові канали збуту – Опрацювати PR
Брак бізнес-навичок	Постійно вчитись	– Курси – Лекції – Воркшопи – Менторська підтримка
Недостатній доступ до капіталу	Залучити всі можливі способи фінансування	– Самофінансування – Банківські позики – Пошук інвестора – Краудфандінг – Експерт з фінансування

Джерело: складено автором на основі джерела [9]

місць та подолання соціальних проблем, необхідно забезпечити:

- активну міжнародну підтримку, подальший розвиток партнерства в цій сфері, а також створення відповідних мережевих структур;
- системну підтримку цієї сфери з боку держави та надання нею економічної підтримки соціальним підприємцям;
- залучення молоді до соціальних активностей;
- прозорість соціального підприємництва, що сформує довіру один до одного та до соціальних інновацій;
- правове закріплення як підвищення значення соціального підприємництва [3].

Висновки з проведеного дослідження. Соціальний бізнес є потужним інструментом, якому під силу вирішити частину таких соціально важливих проблем, як безробіття, соціальний захист, соціальне залучення тощо. Із сторони держави має бути розуміння того, що у соціальному бізнесі працюють ідейні та дуже зацікавлені у вирішенні соціальних питань люди, але в довгостроковій перспективі вони не можуть діяти без підтримки та без взаємодії з органами влади і тому необхідний постійний зв'язок держави та бізнесу, в результаті чого розвиток соціального підприємництва потребує необхідного державного сприяння та підтримки через незалежні національні та транснаціональні організації.

Таким чином, подальший розвиток соціального підприємництва є вкрай необхідним інструментом суспільної консолідації, стабільності та сприяння сталого розвитку економічних процесів в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чабарай Г. Підприємці й суперсила. Як в Україні розвивається соціальний бізнес. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/207751> (дата звернення: 22.04.2022).

2. Господарський кодекс України: Документ 436-IV/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 22.04.2022).

3. Artem Kornetskyu. Соціальне підприємництво: Ефективний інструмент подолання соціальних викликів в Україні? URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/sotsial-ne-pidpriemnytstvo-efektyvnyu-instrument-podolannia-sotsial-nykh-vyklykiv-v-ukraini/ (дата звернення: 25.04.2022).

4. Свинчук А. ГО «Центр розвитку соціального бізнесу «Ініціатива». URL: <https://iniciativa.zp.ua/archives/rol-derzhavi-u-rozvitku-socialnogo-pidpriemnictva-yevropejskij-ta-amerikanskij-dosvid/> (дата звернення: 25.04.2022).

5. Салій І. Американський та європейський шляхи соціального підприємництва. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=amerykanskyj-ta-jevropejskyj-shlyahy-sotsialnoho-pidpriemnytstva> (дата звернення: 25.04.2022).

6. Баранова О. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні», 2020. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian_0.pdf (дата звернення: 27.04.2022).

7. Кредитування соціальних підприємств в рамках співпраці з WNISEF. URL: <https://kredobank.com.ua/business/malomu-ta-serednomu-biznesu/kredyty/kredytuvannya-socialnykh-pidpriemstv-v-ramkakh-spivpraci-z-wnisef> (дата звернення: 27.04.2022).

8. Програма Соціального інвестування. URL: <http://wnisef.org/uk/impact-investing/> (дата звернення: 27.04.2022)

9. Мельник М. Чому провалюється соціальний бізнес. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chomu-provalyuyutsya-socialni-pidpriemstva-50056401.html> (дата звернення: 27.04.2022)

REFERENCES:

1. Chabarai H. Pidpriemtsi y supersyla. Yak v Ukraini rozvyvaietsia sotsialnyi biznes [Entrepreneurs

and superpowers. How social business is developing in Ukraine]. Available at: <https://tyzhden.ua/Economics/207751> (accessed 22 April 2022).

2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Dokument 436-IV/ Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2003 [Economic Code of Ukraine: Document 436-IV / Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 22 April 2022).

3. Artem Kornetskyy. Sotsialne pidpriemnytstvo: Efektyvnyi instrument podolannia sotsialnykh vyklykiv v Ukraini? [Social Entrepreneurship: An Effective Tool for Overcoming Social Challenges in Ukraine?]. Available at: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/sotsial-ne-pidpriemnytstvo-efektyvnyy-instrument-podolannia-sotsial-nykh-vyklykiv-v-ukraini/ (accessed 25 April 2022).

4. Svynchuk A. HO «Tsentr rozvytku sotsialnoho biznesu «Initsiatyva» [NGO "Center for Social Business Development" Initiative]. Available at: <https://iniciativa.zp.ua/archives/rol-derzhavi-u-rozvitku-socialno-go-pidpriemnictva-yevropejskij-ta-amerikanskij-dosvid/> (accessed 25 April 2022).

5. Sali I. Amerykanskyi ta yevropeyskyi shliakhy sotsialnoho pidpriemnytstva [American and Euro-

pean ways of social entrepreneurship]. Available at: <https://www.prostir.ua/?focus=amerykanskyj-ta-jevropijskyj-shlyahy-sotsialnoho-pidpriemnytstva> (accessed 25 April 2022).

6. Baranova O. Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini. Ekonomiko-pravovyi analiz «EU4Youth – Rozkryttia potentsialu molodykh sotsialnykh pidpriemstv v Moldovi ta Ukraini», 2020. Available at: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian_0.pdf (accessed 27 April 2022).

7. Kredytuvannia sotsialnykh pidpriemstv v ramkakh spivpratsi z WNISEF [Lending to social enterprises in cooperation with WNISEF]. Available at: <https://kredobank.com.ua/business/malomu-ta-serednomu-biznesu/kredyty/kredytuvannya-socialnykh-pidpriemstv-v-ramkakh-spivpraci-z-wnisef> (accessed 27 April 2022).

8. Prohrama Sotsialnoho investuvannia [Social Investment Program]. Available at: <http://wnisef.org/uk/impact-investing/> (accessed 27 April 2022).

9. Melnyk M. Chomu provaliuetsia sotsialnyi biznes [Why social business fails]. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chomu-provaluyutsya-socialni-pidpriemstva-50056401.html> (accessed 27 April 2022).